

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:78]:159.955-028.43-043.86]:[78.087.68:78.089.6](045)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ХОРОВОЮ ПАРТИТУРОЮ

Ольга Козій, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-3225-991X

E-mail: olgakozii19@gmail.com

Дмитро Балдинюк, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-4047-7877

E-mail: baldyniuk@gmail.com

У статті представлено результати дослідження теоретичного аналізу науково-методичної літератури в різних галузях щодо визначення поняття «критичне мислення», висвітлено сутність поняття. Детально описано один із методів розвитку критичного мислення – метод аналізу хорової партитури.

Зроблено висновок про значущість запропонованих методів розвитку критичного мислення, оскільки вони допомагають удосконалювати вміння ефективно працювати з інформацією, впевнено висловлювати власні думки, інтерпретувати хорові твори, готуючи здобувачів вищої освіти до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: критичне мислення; хорове диригування; хорова партитура; аналіз хорової партитури; інтерпретація; здобувачі вищої освіти; майбутні вчителі музичного мистецтва.

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF FUTURE MUSIC TEACHERS IN THE PROCESS OF WORKING ON A CHORAL SCORE

Olga Kozii, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Musicology and Vocal and Choral Arts, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-3225-991X

E-mail: olgakozii19@gmail.com

Dmytro Baldyniuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Musicology and Vocal and Choral Arts, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-4047-7877

E-mail: baldyniuk@gmail.com

The article presents the results of a theoretical analysis of scientific and methodological literature in various fields regarding the definition of the concept of "critical thinking". Special attention is given to American scholars, as they were the first to begin researching, studying, defining the concept, and establishing the Institute for Critical Thinking, as well as implementing such a subject in educational institutions. It is proven that there is no consensus among scientists regarding the development and

formation of critical thinking skills, despite numerous ongoing studies.

The essence of critical thinking for future music teachers in the choral conducting classroom is highlighted, particularly when working on choral scores, with an emphasis on the importance of developing this soft skill. The article justifies the feasibility of introducing methods for developing critical thinking into the educational process of preparing future teachers during choral conducting lessons, particularly in the process of working on scores. These methods include analysis, explanation, generalization, listening, comparison, modeling, hypothesis building, and illustration.

One of the methods for developing critical thinking – score analysis – is detailed, as it plays an essential role in preparing students for choral conducting.

The article concludes by emphasizing the significance of the proposed methods for developing critical thinking, as they help improve the ability to work effectively with information, confidently express one's thoughts, interpret choral works, and enhance group collaboration, thus preparing students for their future professional activities.

Keywords: *critical thinking; choral conducting; choral score; score analysis; interpretation; higher education students; future music teachers.*

У сучасних умовах, в контексті національної та європейської освіти, вагоме місце займає питання підготовки фахівця нової генерації з розвиненими soft skills, серед яких досить актуальною і затребуваною навичкою є критичне мислення. Заклади вищої та передвищої освіти включають критичне мислення до компетенцій в освітні програми, однак чіткого алгоритму для практичного та цілеспрямованого розвитку цієї навички, у ході дослідження, ми не виявили. В концепції НУШ передбачається новий підхід до розвитку дитини, де акцент зміщується на розвиток компетентностей, м'яких навичок, включаючи і критичне мислення, що забезпечує розвиток гармонійної особистості.

Критичне мислення в педагогіці вважається не просто процесом осмислення інформації, а складним механізмом творчого переосмислення, розвитку здатності оцінювати, аналізувати, інтерпретувати різні точки зору та робити своє заключення. Сутність критичного мислення майбутніх учителів музичного мистецтва в класі хорового диригування, при роботі над хоровою партитурою, полягає в умінні не просто виконати партитуру, а проникнути в її глибину, виокремити основні художні образи та за допомогою інтуїції й глибинного аналізу, досконалого вивчення сформулювати власне бачення твору, свою авторсько-виконавчу інтерпретацію. Тому, без розвиненого критичного мислення неможливе виховання самостійної, цілеспрямованої, творчої та всебічно розвиненої особистості.

Попри те, що більшість учених в різних наукових сферах прийшли до спільного поняття про критичне мислення; їх підходи до розвитку та формулюванню цієї дефініції залишаються відкритими та різноманітними. Проблема ж розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в класі хорового диригування при роботі над партитурою, що є найважливішою початковою формою роботи над хоровим твором, не знайшла достатнього висвітлення в науковій та навчально-методичній літературі, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Проблема розвитку критичного мислення досліджувалась багатьма зарубіжними вченими: філософами, психологами, педагогами (М. Вейнстайн, Д. Гелперн, Р. Енніс, Дж. Лоу, А. Кроуфорд, Р. Пауль, М. Ліпман, А. Фішер, Д. Халперн та ін.). «Критичне мислення», як сталий термін, вперше почали використовувати американські психологи в сорокових роках XX століття, хоча ще в 1910 році Джон Дьюї (американський психолог, філософ, реформатор освіти) у своїй праці «Як ми мислимо» виклав головну

ідею цього феномена, але назвав його, при цьому, «рефлексивним мисленням» [6, с. 132].

Американські дослідники досягли вагомих успіхів у сфері розвитку критичного мислення, хоча філософські коріння сутності сягають часів епохи Античності. Серед визнаних світових учених, які зробили вагомий внесок в цій галузі: Дж. Андерсон, Б. Блум, Дж. Брунер, Дж. Дьюї, Д. Клустер, М. Ліпман, Д. Макінстер, С. Міллер, Д. Надлер, Ж. Піаже, Р. Солсо, Д. Халперн та ін. В другій половині XX століття Метью Ліпман (професор філософії Колумбійського університету, автор «рефлексивної» освіти) заснував Інститут критичного мислення і зібрав кращих фахівців у цій сфері. На думку вченого, мислення є унікальним феноменом, який формується в процесі пізнання та має потенціал для вдосконалення, а сукупність критичного мислення з творчим – називає мисленням найвищого рівня [3, с. 34].

В Україні проблема критичного мислення привернула увагу науковців набагато пізніше і знайшла висвітлення у роботах сучасних дослідників: Т. Васютіна, Т. Воропай, С. Ганаба, В. Голяк, Н. Громова, Л. Карасьова, Л. Києнко-Романюк, В. Надурак, О. Нікітченко, В. Овдійчук, І. Письменна, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло, В. Щербицька та ін. Дослідники з різних галузей пропонують різні тлумачення поняття «критичне мислення», однак єдиної, чіткої дефініції не існує.

Метою статті є дослідити дефініцію «критичне мислення». З'ясувати сутність, функції, властивості, основні показники, методи розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в процесі роботи над хоровою партитурою в класі хорового диригування.

Велика українська енциклопедія з напрямку «філософські науки» пропонує таке визначення: «критичне мислення – спосіб наукового мислення, вміння виносити відповідальні, ретельно обмірковані, обґрунтовані та незалежні рішення» [2, с. 121].

Сучасний науковець С. Ганаба визначає критичне мислення з позиції філософії: «це вміння логічно мислити та аргументувати, правильно вести дискусію, дебати, приймати обґрунтовані, виважені рішення» [3, с. 31], тоді як В. Надурак розглядає це поняття як навичку здатності до аналізу процесу мислення на предмет їх відповідності принципам раціональності і наголошує, що такий тип мислення застосовується людиною, коли вона намагається отримати правильні висновки, перевіряючи логічність міркувань, які до них призводять [6, с. 143].

З точки зору педагогіки Л. Києнко-Романюк критичне мислення розглядає як інструмент прийняття рішення, який передбачає: виокремлення проблеми; визначення цілей; окреслення дефініцій (ключових понять); визначення критеріїв; пошук інформації; побудову аргументу; подолання стереотипів [4, с. 220].

На основі аналізу робіт різних поколінь дослідників О. Пометун пропонує своє авторське тлумачення поняття: «критичне мислення – це окремий тип мислення, який характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю та передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини: визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, робити свідомий вибір і діяти» [7, с. 94].

Американська психологиня Даяна Халперн, ґрунтуючись на попередній доволі значний обсяг наукових досліджень з когнітивної психології, зауважує, що критичне

мислення – це, насамперед, творче мислення, що вирізняється своєю логічністю, вираженістю та цілеспрямованістю. Це процес застосування пізнавальних методів, які використовуються для вирішення завдань, узагальнення даних, оцінки ймовірностей та ухвалення рішень [8, с. 452].

Як зазначають дослідники, критичне мислення має декілька складових: здатність до аналізу, синтезу та оцінки, що безпосередньо пов'язано з музичним сприйняттям. При підготовці майбутнього учителя музичного мистецтва на заняттях з хорового диригування значна увага приділяється роботі над хоровою партитурою. Робота з партитурою для диригента – це не тільки відтворення на інструменті чи голосом, а глибинний процес пізнання, всебічного аналізу, синтезу та оцінки, що сприяє створенню художніх образів та правдивому відтворенню задуму композитора. Художній образ є результатом діяльності головного мозку, іншими словами, це суміш фізіологічних та психічних процесів, роботи емоційного інтелекту та критичного й творчого мислення. Особливо важливою є роль критичного мислення в процесі хорового диригування, оскільки воно допомагає майбутнім учителям музики не лише керувати процесом, а й інтерпретувати хорові партитури, приймати організаційно-виконавські рішення, враховуючи не тільки технічні аспекти, а й емоційний зміст твору.

Партитура є невичерпним джерелом пізнання в творчому процесі: «перше знайомство з хоровим твором починається з візуально-графічного сприйняття партитури, підготовчого етапу роботи над хоровим твором. Розучування партитури розпочинається з дослідницької та науково-пошукової роботи – студент вивчає питання стилю і жанру, характеристику творчості композитора, в контексті цілісного бачення епохи» [5, с. 133].

Наступний етап полягає у встановленні відповідності між музичним та літературним текстом (аналіз особливостей фразування, літературно-сміслових та музичних кульмінацій). Під час роботи над літературним текстом важливо звертати увагу на знаки пунктуації, адже вони виконують як художньо-виразну, так і логіко-граматичну функцію, на основі яких визначаються кульмінації, додаткові цезури, логічні акценти, агогічні зміни, фермати. Таким чином, робота над партитурою включає формування власної творчої думки щодо хорового твору через визначення його форми та образів. Критичне мислення в процесі роботи над хоровою партитурою забезпечує не тільки високу технічну майстерність, а й здатність до творчого переосмислення хорової композиції.

Головна функція критичного мислення полягає у розв'язуванні нестандартних проблем (вирішення задач, формулювання висновків, оціночне судження та прийняття рішень), а найважливіша умова, яка сприяє активному розвитку критичного мислення, – створення проблемних ситуацій, на якому наголошували Дж. Дьюї, Л. Карасьова, М. Ліпман, С. Терно та ін. Як зауважує Л. Бірюкова, «проблемний метод виступає системовідтворювальним ядром активних методів» [1, с. 77] і використання цього методу в структурі підготовки вчителя музичного мистецтва дозволяє спонукати викладача та здобувача вищої освіти до пізнавальної взаємодії, сприяє усвідомленню відповідальності за інтерпретацію твору та самостійність прийняття рішень різноманітних завдань. Ефективними для розв'язання проблемних завдань є методи Сократа й Жакото. Метод Сократа полягає у «передвідкритті» істини, тобто педагог за допомогою питань спрямовує здобувача освіти до виявлення вже відомих йому істин. І протилежний цьому методу – метод Жакото, який спонукає і викладача, і здобувача

освіти до спільного пошуку нової істини, де суттєва роль відведена гіпотезі [3, с. 54].

Застосовуючи критичне мислення здобувач вищої освіти може оцінювати, аналізувати, синтезувати, приймати рішення на основі фактів, логіки та доказів. Важливим показником є здатність ставити під сумнів існуючі ідеї та переконання, а також аналізувати та перевіряти їх достовірність. Так, прослуховуючи виконання хорового твору, що вивчається, різними хоровими колективами під орудою різних диригентів, здобувач освіти аналізує, співставляє, проводить порівняльний аналіз, перевіряє відповідність виконання ремаркам композитора (редактора) і проводить оціночне судження. Студент обирає найкраще виконання хором і додатково аналізує диригентську техніку та стиль, завдяки яким було досягнуто близьке до ідеального або ідеальне виконання.

Основні характеристики критичного мислення:

- оцінка інформації та її значення;
- прийняття обґрунтованих рішень на основі аналізу;
- ставлення під сумнів тверджень та перевірка їх достовірність;
- розмірковування над власними переконаннями та поглядами;
- творче переосмислення існуючих ідей.

Уся зібрана здобувачем вищої освіти інформація обговорюється з викладачем, проводиться порівняльний аналіз інформації з різних джерел, вивчених раніше партитур та у формі дискусії і творчого діалогу формується особисте сприйняття. У процесі інтелектуального та творчого аналізу драматургії твору формується «емоційний початок понятійного рівня для перетворення його на усну образну мову» [5, с. 134].

До властивостей критичного мислення відносимо: усвідомленість, цілеспрямованість, самостійність, самоорганізованість, рефлексивність, обґрунтованість, контрольованість. Застосовуючи різні методи проблемного навчання в процесі роботи над партитурою: аналіз, пояснення, узагальнення, слухання, співставлення, порівняння, моделювання, побудова гіпотез, ілюстрування, – ми розвиваємо аналітичне, критичне та творче мислення здобувачів освіти.

Одним з основних методів розвитку критичного мислення є метод аналізу, який передбачає ґрунтовне дослідження хорового твору та включає в себе такі етапи:

- теоретичний аналіз (вивчення стилю композитора, особливості історичної епохи, літературний текст та історія написання хорового твору, жанрова приналежність, характер, діапазони голосів та всього хору, теситурні умови кожної хорової партії, типи та види ансамблю, види дихання, стрій, дикційні труднощі);
- структурний аналіз (тип та вид хору, визначення форми, фактури, каденції, мелодичної лінії, гармонічної мови, особливості метро-ритму, ладо-тональний план, динамічний план);
- інтерпретаційний аналіз (ремарки, темп, агогіка, звуковедення, динаміка, фразування, кульмінації, логічні паузи, цезури).

Основна пошуково-аналітична робота над партитурою виконується здобувачем освіти самостійно і потім під час заняття, обговорюючи інформацію з викладачем, співставляючи і перевіряючи її з літературними та Інтернет-джерелами, з науково-методичною літературою, відеозаписами, з виконанням твору, який вивчається. Поступово застосовуючи методи співставлення, порівняння, моделювання можна перейти і до методу синтезу («синтез – це об'єднання раніше виокремлених частин

предмета у єдине ціле» [3, с. 48]), що передбачає об'єднання різних елементів концепції в одне ціле – в нашому випадку – диригування. Отже, використання принципів та методів роботи над хоровою партитурою в класі хорового диригування дає змогу інтенсифікувати розвиток критичного мислення.

Використовуючи метод творчого моделювання («моделювання – це вивчення об'єкта шляхом створення та дослідження його копії (моделі), яка за своїми властивостями відтворює властивості об'єкта, що досліджується» [3, с. 50]), ми пропонуємо здобувачу освіти «проілюструвати» твір на фортепіано. Щоб грати «по-хоровому», тобто відтворити партитуру на інструменті так, як виконав би хор, потрібно по-перше: уявити ідеальне виконання хором твору, який вивчається, а для цього вже має бути сформований художній образ, змодельоване звучання; по-друге: володіти технікою гри і при цьому контролювати голосоведення, проведення мелодичної лінії, динамічну збалансованість голосів; по-третє: не втрачати цілісності структури та виконувати партитуру емоційно, яскраво. Під час виконання на інструменті також відбувається інтерпретаційний синтез – поєднання емоційних аспектів хорового твору з технічними вимогами, що дозволяє створити баланс між технічною досконалістю та художньою виразністю виконання.

Самостійна робота над партитурою передбачає також вивчення хорових партій та ілюстрування їх голосом з літературним текстом, співаючи їх у тих регістрах, у яких вони були написані, якщо це можливо. Це дасть змогу відчувати складні інтонаційні та вокально-технічні моменти, щоб у подальшому планувати і готувати допоміжні жести для вирішення питання чистоти строю, і попередження співаків про зміну вокальної позиції та інші виконавські проблеми. Вивчення мелодії дозволяє краще зрозуміти художній образ, а робота з хоровими партіями створює цілісне уявлення про хорову палітру.

Не менш важливою та складною формою роботи є написання анотації – розширений аналіз з власною інтерпретацією, викладений в письмовій формі згідно вимог (розкрити зв'язки гносеологічного, онтологічного та аксіологічного статусів хорового твору з його змістом).

До педагогічних умов, що сприяють розвитку критичного мислення в класі диригування при роботі над хоровою партитурою, належать: створення атмосфери відкритого діалогу та взаємодії, розвиток рефлексії, стимулювання індивідуального підходу та творчої свободи, впровадження методів пошукової діяльності, колективної роботи, використання сучасних технологій, підвищення мотивації через значущість репертуару, забезпечення зворотного зв'язку та наставництва.

Підсумовуючи наше дослідження, зауважуємо, що розвиток критичного мислення при формуванні знань, умінь, навичок у майбутніх вчителів музичного мистецтва в процесі опрацювання хорових партитур сприяє забезпеченню важливої ланки підготовки до диригентсько-хорової діяльності в закладах освіти та мистецько-культурного спрямування.

Здобувач освіти, у якого розвинене критичне мислення: швидко знаходить важливу інформацію та перевіряє її; ретельно вивчає усі варіанти та шукає компромісні рішення; здатний виявити неправдиву інформацію та відрізнити її від достовірної; робить оцінку ситуації та здійснює вибір; наводить логічні аргументовані судження. Здатність будувати логічні висновки, спростовувати помилкові твердження, знаходити вірні аналогії, висувати гіпотези, давати чіткі пояснення, робити прогнози, а також

виявляти та виправляти помилки у власних і чужих міркуваннях є важливою навичкою, що сприяє досягненню успіху як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті.

Перспективи подальших наукових розвідок полягатимуть у детальному емпіричному вивченні питання розвитку критичного мислення майбутніх вчителів музичного мистецтва під час вивчення інших предметів диригентсько-хорового циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бірюкова Л. А. Підготовка вчителя музики до роботи з хором: навч.-метод. посіб. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 240 с.
2. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / уклад.: Арістова А. В., Шліхта І. В.; за заг. ред. д.і.н., проф. Киридон А. М. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
3. Ганаба С. О. Стратегії розвитку критичного та креативного мислення: навч. посіб. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. 128 с.
4. Києнко-Романюк Л. Критичне мислення як складова здоров'язбереження компетентності фахівця: психолого-педагогічний аспект. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогічні науки*. 2013. № 8. С. 218–221. URL: <https://surl.li/faqtdh> (дата звернення: 16.01.2025).
5. Козій О. М. Розвиток комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі роботи над партитурою. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: зб. матеріалів XXXII Міжнар. наук.-практ. конф., 07 травня 2023 р. Відень (Австрія): ГО «ВАДНД», С. 131–136.
6. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. Філософська методологія і освітні технології. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2022. Вип. 28, № 2. С. 129–147.
7. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. Український педагогічний журнал. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України. 2018. № 2. С. 89–98.
8. Halpern, D. F. (1998). Teaching critical thinking for transfer across domains: Disposition, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*. Vol. 53, issue 4. P. 449–455.

REFERENCES

1. Birukova, L. A. (2011). *Pidhotovka vchytelia muzyky do roboty z khorom*. Sumy: Vydavnytstvo SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
2. Aristova, A. V., & Shlykhata, I. V. (Eds.). (2019). *Velyka ukrains'ka entsyklopediia: Tematychnyi slovnyk hasel z napriamu "Filosofski nauky" (fylosofiia, lohyka, etyka, estetyka)*. Kyiv: Derzhavna naukova ustanova "Encyklopedychne vydavnytstvo" [in Ukrainian].
3. Hanaba, S. O. (2021). *Stratehii rozvytku krytychnoho ta kreatyvnoho myslynnia*. Khmelnytskyi: Vyd-vo NADPSU [in Ukrainian].
4. Kienko-Romaniuk, L. (2013). *Krytychne myslynnia yak skladova zdoov'iazberezhenia kompetentnosti fakhivtsia: psykhologohichnyi aspekt. Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiedialnosti. Pedahohichni nauky*, 8. URL: <https://surl.li/faqtdh> [in Ukrainian].
5. Kozii, O. M. (2023). *Rozvytok komunikatyvnykh navychkiv maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v protsesi roboty nad partyturoiu. Suchasni aspekty modernizatsii nauky: Stan, problemy, tendentsii rozvytku*: Zb. materialiv XXXII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Viden (Avstriia): GO "VADND", 131–136 [in Austrian].
6. Nadurak, V. (2022). *Krytychne myslynnia: poniatia ta praktyka. Fylosofska metodolohiia i osvichni tekhnolohii. Fylosofiia osvitykh. Philosophy of Education*, 28(2), 129–147 [in Ukrainian].
7. Pometun, O. I. (2018). *Krytychne myslynnia yak pedahohichni fenomen. Ukrains'kyi pedahohichni zhurnal. Pedahohichni innovatsii: Idei, realii, perspektyvy*, 2, 89–98 [in Ukrainian].
8. Halpern, D. F. (1998). Teaching critical thinking for transfer across domains: Disposition, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*, 53(4), 449–455. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.4.449> [in American].